

УДК: 378 – 048.35 (477) «712» «713»

ВОЛОДИМИР МАНЬКО

(Київ)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Розглянуто тенденції модернізації вищої освіти в Україні відповідно до вимог Болонського процесу. Визначено, що головним завданням на сучасному етапі є створення умов для розвитку особистості та творчої самореалізації майбутніх фахівців, оновлення змісту освіти й удосконалення організації навчально-виховного процесу.

***Ключові слова:** модернізації вищої освіти, Болонський процес, якість освіти, умови розвитку особистості та творчої самореалізації майбутніх фахівців.*

За сучасних умов вітчизняна система вищої освіти повинна забезпечувати підготовку навчальними закладами висококваліфікованих, компетентних фахівців відповідно до вимог Болонської угоди. Тому проблема її модернізації посідає одне з чільних місць у наукових публікаціях, на конференціях та в публічних дискусіях.

Очевидно, що на сучасному ринку праці конкурентноздатними є лише справжні професіонали. Розвиток особистості професіонала, формування необхідних професійних якостей, знань, умінь, навичок та професійного мислення є досить складним і тривалим. Починається він з моменту виникнення бажання освоїти професію і продовжується підготовкою до неї, тобто навчанням у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Останнє буде успішним та таким, що формуватиме професіонала, за умови відповідності навчального закладу вимогам, сформованим у межах європейського освітнього простору. Саме такий підхід дозволить ефективно розвиватись фахівцю, пізнавати всі тонкощі майбутньої професійної діяльності, реалізовувати інтелектуальний потенціал та творчі можливості, бути мобільним та спроможним продовжувати навчання в будь-якій європейській країні.

Отже, проблема модернізації фахової підготовки в рамках Болонського процесу є актуальною не тільки для суспільства загалом, яке ставить за мету мати висококваліфікованих спеціалістів у всіх галузях, а й для молоді, яка прагне як комфортного життя, так і самореалізації.

Метою даної статті є виявлення та аналіз сучасних тенденцій модернізації системи вищої освіти України в умовах Болонської системи.

Освітня реформа переслідує мету гармонізації інститутів вищої освіти в державах – учасницях Болонської угоди, яка б супроводжувалася інтенсивною трудовою та академічною мобільністю. У цілому ідея Болонського процесу полягає в створенні єдиного простору вищої освіти, щоб, розробляючи за різними спеціальностями відповідні механізми, зробити співставним рівень вищої освіти випускників різних європейських університетів, зберігаючи при цьому унікальність кожного університету та факультету.

Як відомо, у рамках Болонського процесу було визначено шість ключових позицій:

1. Уведення двоциклового навчання (1-й цикл – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання).
2. Запровадження кредитної системи (вводиться ECTS (Європейська система обліку кредитів (залікових одиниць трудомісткості)).

3. Контроль якості освіти (організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій; оцінювання повинне ґрунтуватися на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники; встановлення стандартів транснаціональної освіти).

4. Розширення мобільності (розвиток мобільності студентів, викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом).

5. Забезпечення працевлаштування випускників (орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи; усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути конкурентноспроможними на європейському ринку праці та послуг, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене).

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти (залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу). Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [1].

Проаналізуємо детальніше, як повинні реалізуватися вказані ключові позиції, щоб сучасна освітня реорганізація дозволила оптимізувати фахову підготовку студентів.

Оскільки сучасна модель освіти орієнтована на вирішення завдань інноваційного розвитку суспільства, то оптимізація професійної підготовки стає нагальною необхідністю сьогодення й спрямована на формування фахівців високого рівня готовності до професійної діяльності.

У науковій літературі діяльність визначається як специфічний вид активності людини, спрямований на позитивне і творче перетворення оточуючого світу, включаючи саму себе і умови свого існування, або як спрямована активність, що реалізує потреби суб'єкта [2].

Професійна підготовка – це організований, цілеспрямований процес оволодіння необхідними знаннями, уміннями, навичками та формування мотивації до діяльності, особистісних якостей і властивостей фахівця, які б відповідали вимогам діяльності й забезпечували її успішне виконання.

Вища освіта України вирізняється професійною спрямованістю. Держава делегувала системі вищої освіти, крім права видавати документи про отримання вищої освіти, також право видавати документи про здатність до виконання набутої професійної діяльності, тобто вказується набута кваліфікація та її рівень. Такі особливості системи вищої освіти пов'язані з тим, що вона є спадкоємицею системи освіти колишнього Радянського Союзу, яка обслуговувала планову економіку країни і була добре адаптована до існуючої адміністративно-командної системи [3]. Це призвело до того, що при реформуванні вищої освіти України з метою забезпечення її відповідності до вимог формування демократичного суспільства та ринкової економіки на перехідному етапі існує дві тенденції: збереження чіткого професійного спрямування та намагання інтегруватися у світову освітню систему. Причому інколи ці дві тенденції вступають у протиріччя одна з одною, що підтверджує критичний аналіз змісту основних документів стосовно вищої освіти. Яскравим прикладом цього є чотири освітньо-кваліфікаційні рівні (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст та магістр), аналогів яких у світовій практиці не існує.

Україна зробила спробу забезпечити лінійність системи вищої освіти подібно до систем освіти інших країн (бакалавр-магістр). Причому освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст» розташувався між новими для української системи вищої освіти рівнями «бакалавр» та «магістр». Тут чітко виявилась тенденція, яка є характерною для вищої освіти України: лінійна підпорядкованість за циклами. Слід також додати, що вказані чотири освітньо-кваліфікаційні рівні практично не вписуються в загальну систему ступеневої вищої освіти згідно Болонського процесу: бакалавр – магістр – доктор. Проте на даному етапі реформування законодавчо ці два рівні («спеціаліст» та «магістр») залишились.

Українська держава зацікавлена в наданні системі вищої освіти злагожденості й прозорості, зрозумілості та ефективності. Схема «бакалаврат-магістратура» багата в чому відповідає цим вимогам. Її ефективність обумовлена тим, що бакалаврат надає широку й у той же час достатньо фундаментальну підготовку, щоб випускник міг і розпочати трудову діяльність, маючи попит на ринку праці, і продовжити освіту в магістратурі. Перехід до двоступеневої системи дозволяє зі змістовної точки зору використовувати її плюси, а з формальної – наближати вітчизняну систему вищої освіти до європейської.

Украї важливо зазначити, що дотепер статус ступеня бакалавра громадською думкою, в тому числі роботодавцями, сприймається як такий, що не має достатнього рівня компетентності, не дозволяє повноцінно виконувати функціональні обов'язки. Хоча, за українським законодавством, освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра прирівнюється до базової вищої освіти. Натомість у європейських країнах поширена практика, коли, отримавши диплом бакалавра, випускник певний час працює і лише після цього продовжує навчання за магістерською програмою, причому не обов'язково з того ж напрямку або спеціальності, за якими навчався в бакалавраті.

Як відомо, однією з умов ринкової конкурентоспроможності результатів діяльності вищого навчального закладу є наявність системи контролю та оцінювання якості вищої освіти згідно загальноновизнаних вимог. Саме тому Міністерством освіти і науки України вже здійснено певні кроки щодо впровадження у сфері вищої освіти кредитно-модульної системи, яка передбачає наявність єдиної системи обліку навчальної роботи у кредитах.

Разом із тим, слід визнати, що серед всіх нововведень Болонського процесу, найбільше критики зазнає саме кредитно-модульна система. Сутність її в тому, щоб створити єдиний критерій обліку роботи студента в будь-якій країні, так званий заліковий кредит Європейської кредитної трансфертної системи (ECTS). З цією системою пов'язують можливість для українських студентів вільно продовжити своє навчання за кордоном, з урахуванням суми вже придбаних кредитів. За планом Болонської угоди з 2010 року відомості про отримані кредити повинні будуть відображатися у додатку до диплома. Такий диплом повинен стати зрозумілим для інших країн-учасниць Болонського процесу.

Упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу передбачає значне підвищення ролі самостійної роботи студентів у процесі вивчення навчальних дисциплін. Однак для забезпечення високої ефективності такої роботи абсолютно необхідним є досягнення якісно нового рівня науково-методичного забезпечення всіх навчальних дисциплін. Відповідні методичні матеріали повинні відображати сучасний стан вітчизняної науки, забезпечувати наближення змісту навчального процесу до практичних потреб професійної діяльності. Одним із засобів вирішення цього складного завдання є кафедральні наукові дослідження в межах ВНЗ, найважливішим завданням яких, поряд із розробленням фундаментальних теоретичних проблем, повинно бути забезпечення постійного привнесення у навчальний процес новітніх наукових розробок. Тому, зважаючи на значну роль кафедральних наукових досліджень у покращенні науково-методичного забезпечення навчального процесу, необхідно визначити шляхи поліпшення відповідної роботи у майбутньому. Вони, зокрема, лежать у площині оптимізації науково-педагогічної діяльності кафедральних колективів. Основними напрямками такої оптимізації, на наш погляд, є приведення аудиторного навантаження науково-педагогічних працівників у відповідність до встановлених норм, забезпечення матеріального стимулювання осіб, що мають високі досягнення у науковій діяльності, кардинальне покращення матеріально-технічного забезпечення кафедр.

Слід зазначити також, що на сьогодні підготовка фахівця, який би відповідав сучасним вимогам, неможлива без застосування методик, спрямованих на розвиток творчого наукового мислення. Тому дуже важливим та корисним є залучення до на-

укової діяльності студентів. До того ж, беручи участь у кафедральних наукових дослідженнях, вони відчують свою особисту причетність до дійсно важливої справи. Відповідно зростає їх зацікавленість у вивченні певної навчальної дисципліни. А презентуючи результати своєї наукової діяльності на міжвузівських студентських наукових конференціях та семінарах, вони сприяють укріпленню іміджу ВНЗ.

Наступним кроком модернізації, як зазначалося вище, є розвиток мобільності студентів, викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Нажаль нині існують великі труднощі при переході студента з одного вищого навчального закладу в інший навіть на одну і ту ж саму спеціальність та в межах України, не кажучи вже про інші країни. Студент у цьому випадку вимушений скласти академізницю в дисциплінах і вона може бути досить значною, зважаючи на автономність вищих навчальних закладів.

Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності, крім названих вище, залишаються вади міграційного законодавства, проблеми визнання документів про вищу освіту, недостатнє фінансове заохочення викладачів. Загалом практична реалізація принципу мобільності, котрий є одним із основних для Болонського процесу, залишається проблематичною.

Однією з пріоритетних тенденцій модернізації вищої освіти в Україні на сучасному етапі, як загалом і європейської, є посилення та поглиблення інноваційних процесів у полікультурному середовищі. Для інновацій у вітчизняній вищій школі характерним є активізація та поглиблення пошуку, спрямованого на вирішення проблеми оптимального співвідношення між класичними науково-педагогічними традиціями, що сформувались протягом багатьох десятиліть у сфері вищої освіти України, та новими напрямками, пов'язаними із входженням нашої країни у європейський освітній простір. Зазначимо у цьому зв'язку, що інноваційна діяльність відбувається як у масштабах окремого вищого навчального закладу, факультету, кафедри, так і в системі вищої освіти в цілому. Вона знаходить своє конкретне практичне втілення у всьому, починаючи від розробки нового методичного підходу до викладання природничо-технічної чи гуманітарної дисципліни і закінчуючи переходом вищого навчального закладу до застосування моделі кредитно-модульної організації навчального процесу.

Проте, як свідчить досвід, інноваційна домінанта у навчальній та науково-педагогічній діяльності вищих навчальних закладів України ще не вийшла на особистісний рівень кожного викладача, належним чином не осмислена і не усвідомлена науково-педагогічним складом із точки зору відповідності парадигмам філософії освіти XXI століття, не отримала ознак саморефлексії в їх діяльності. Слід сказати, що певна частина викладачів вищої школи звикла до традиційного режиму функціонування, а тому інтелектуально та психологічно не готова до інновацій.

В узагальненому вигляді до чинників, що визначають об'єктивну закономірність інноваційних процесів вищої освіти на початку XXI ст., слід, зокрема, віднести: інформаційно-інноваційний характер постіндустріального розвитку світової цивілізації; необхідність модернізації засад функціонування системи вищої освіти в сучасному глобалізованому світі; адаптацію вітчизняної вищої освіти до європейських стандартів; забезпечення конкурентоспроможності національної освіти у європейському освітньому просторі.

Інноваційні підходи до навчання у вищій школі органічно пов'язані з таким поняттям як модель навчання. Це поняття означає схему чи план дій викладача при здійсненні педагогічного процесу. Основу цієї схеми складає переважаюча діяльність студентів, яку організовує, вибудовує викладач. У рамках навчальних моделей здійснюються дидактичні пошуки інноваційної спрямованості, практична реалізація яких сприяє перетворенню характеру навчання. При цьому напрями перетворень пов'язані як із типом переважаючої діяльності студентів, яку організовує викладач вищої школи, так і з характером взаємовідносин викладача і студентів. Акцентуючи увагу на важливості інноваційних підходів до традиційного навчання, наведемо дані наукових досліджень про сприймання змісту матеріалу у різних формах занять: лекції – 5 %;

читання – 10 %; зорове та слухове сприйняття – 20 %; демонстрація – 30 %; групова дискусія – 50 %; практичні вправи – 75 %; різні форми роботи, робота в парах – 90 %.

Наприклад, інноваційний підхід до класичної традиційної лекції, спрямований на удосконалення методів викладання, може містити, на нашу думку, такі елементи: проблемна інтерпретація навчального матеріалу, коли викладач не повідомляє знання у готовому, завершеному вигляді, проте ставить перед студентами проблемні завдання, спонукаючи їх здійснювати пошук шляхів та засобів вирішення. У даному випадку проблемний метод, покладений в основу певного лекційного курсу, передбачає такі етапи наукового пізнання: проблемна ситуація – проблемне завдання – модель пошуків вирішення – вирішення.

Необхідність запровадження нових вимог до рівня знань, навичок, особистісних і професійних якостей випускників вищих навчальних закладів потребує активного впровадження інноваційних технологій навчання. Сучасні дослідники виокремлюють наступні їх типи: проблемне (послідовне висунення перед студентами пізнавальних завдань); концентроване (глибоке вивчення предметів за рахунок об'єднання у блоки); модульне (самостійна робота студентів з індивідуальною навчальною програмою); розвивальне (орієнтація навчального процесу на потенційні можливості людини та їх реалізацію); диференційоване (засвоєння програмного матеріалу на різних запланованих рівнях, але не нижче стандарту); імітаційне (моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професії); ігрове (самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на пошук і засвоєння навчальної інформації) [4].

Разом із тим, однією з головних тенденцій оптимізації фахової підготовки є розвиток мотивації студента до майбутньої професійної діяльності.

Ефективність професійної діяльності за однакових умов визначається особистим ставленням людини до цієї діяльності, а точніше – мотивацією. Науковці неодноразово робили спроби пов'язати силу мотивації з ефективністю діяльності. У процесі освоєння професії відбувається розвиток і трансформація мотиваційної сфери особистості (мотиваційна сфера складається з мотивацій, останні – з мотивів; основними мотивами є: інтереси, бажання, переконання, прагнення, ідеали) суб'єкта діяльності. Цей розвиток іде в двох напрямках:

- по-перше, змінюються самі мотиви до навчання, їх кількість, ієрархія;
- по-друге, зі зміною рівня професіоналізації зазнає змін і система професійних цілей, чинників, що впливають на ставлення до навчання.

Також відомо, що мотиваційна сфера особистості взаємопов'язана з інтелектуальною, а мотивація до навчання може відігравати роль компенсаторного фактору у випадку недостатньо високих спеціальних здібностей чи недостатнього рівня інтелектуального розвитку. Відповідно розвиток мотивації студентів до майбутньої діяльності може бути пов'язаний з успішністю в навчанні, але це не є закономірністю, бо не завжди кращий студент стає успішним професіоналом. Проте якщо, наприклад, у студента немає бажання набувати знання, необхідні для майбутньої професійної діяльності, він навчається не відповідно до своїх здібностей, то виникає питання: чи буде він працювати за фахом? Ніякий високий рівень розвитку інтелекту, як відомо, не може компенсувати низьку мотивацію до навчання чи її відсутність і, таким чином, не може призводити до високого рівня успішності навчальної діяльності.

Разом із тим, трапляється, що “сильні” і “слабкі” (за критерієм успішності) студенти різняться не тільки за рівнем розвитку інтелекту, а й за рівнем мотивації до навчальної діяльності. Для “сильних” характерна внутрішня спрямованість на ефективне навчання: вони мають потребу в оволодінні професією на високому рівні, орієнтовані на отримання міцних професійних знань і практичних умінь, прагнуть до самореалізації. Що стосується “слабких” студентів, то їх потреби в основному ситуативні: уникнути осуду й покарання за погане навчання, втрату авторитету серед однокурсників тощо.

Щодо мотивів студентів до майбутньої професійної діяльності, то вони займають певну нішу в мотиваційній сфері. У структурі мотивів до професійної діяльності, на нашу думку, провідне місце повинен посідати інтерес до майбутньої діяльності, а не

навчання заради престижу, виконання волі батьків, бажання бути „як усі”, прагнення уникнути служби в армії й т. ін.

Інтерес розглядають як психологічний феномен, який виступає мотивом чи збудником діяльності. Взагалі під професійними інтересами розуміють вибіркочу спрямованість особистості на професію як на соціально-психологічну роль. Крім того, професійний інтерес характеризується спрямованістю на суттєві сторони професії: предмет і умови праці, професійну підготовку.

Якщо у студента є інтерес до майбутньої діяльності (він був із початку навчання чи сформувався в процесі), то він намагається глибше вникнути в особливості професії, звертається за порадами до викладачів, вивчає необхідну та додаткову літературу, активно цікавиться інноваціями в певній галузі задля реалізації професійних проблем, творчо підходить до вирішення навчальних завдань. Отже, інтерес до майбутньої діяльності повинен бути провідним мотивом студента до освоєння професії.

Викладене вище підкреслює великі можливості впровадження інновацій у навчально-виховний процес, оскільки саме ця тенденція значною мірою буде визначати якість підготовки майбутніх фахівців. Але розробка продуктивних ідей педагогічної інноватики, механізмів та принципів їх успішної практичної реалізації має спиратися на міцне теоретико-методологічне підґрунтя, креативний вітчизняний та зарубіжний педагогічний досвід.

Таким чином, розглянуті тенденції модернізації вищої освіти показують, що головним завданням на сучасному етапі є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації майбутніх фахівців, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, засад ринкової економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбащ, В. Д. Шинкарук та ін.; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.
2. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 512 с.
3. Копилов Д. О. Національна система вищої освіти України / Д. О. Копилов. – К. : Генеза, 1998. – 40 с.
4. Університет у постіндустріальному світі // Освіта України. – 2007. – 4 вересня.

ВЛАДИМИР МАНЬКО

МОДЕРНИЗАЦІЯ ВІСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Рассматриваются тенденции модернизации высшего образования в Украине в соответствии с требованиями Болонского процесса. Определено, что главным заданием на современном этапе является создание условий для развития личности и творческой самореализации будущих специалистов, обновление содержания образования и усовершенствование организации учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: модернизации высшего образования, Болонский процесс, качество образования, условия развития личности и творческой самореализации будущих специалистов.

VOLODYMYR MANKO

MODERNISATION OF THE HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: THE CONDITION AND TENDENCIES

The tendencies of modernisation of the higher education in Ukraine are examined in accordance with the requirements of the Bologna Process. It is stated that a main task on the modern stage is conditioning for development of personality and creative self-realization of future specialists, updating of contents of education and improvement of organization of educational process.

Keywords: modernisation of higher education, Bologna Process, quality of education, conditions of development of personality and creative self-realization of future specialists.

Одержано 15.01.2012, рекомендовано до друку 25.04.2012.